

ÉRTEK EZÉSEK

A

TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

MÁSODIK KÖTET. 1870–1874.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

FRAKNÓI VILMOS

OSZTÁLYTITKÁR.

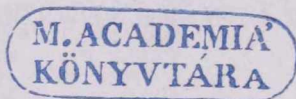
BUDAPEST,

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

1874.

300938

ÉRTEKEZÉSEK

a társadalmi tudományok köréből.

Második kötet. 1870—1874.

- I. Szám. A fogyasztási egyletek. Dr. Vécsey Tamástól.
1870. 59 l. . . . . 40 kr.
- II. Szám. Az emberi öntudat jelen fokáról. Dr. Barsi
Józseftől. 1870. 27 l. . . . . 20 kr.
- III. Szám. Kassa város parketkészítése a XV. század kezdetén.
Wenzel Gusztáv r. tagtól. 1870. 43 l. . . . . 20 kr.
- IV. Szám. Emlékbeszéd Császár Ferencz tiszteleti tag fölött.
Dr. Suhayda János levelező tagtól. 1871. 12 l. 10 kr.
- V. Szám. Szemle a magyar jogászggyűlések munkássága s eredményei felett. Tóth Lőrincz r. tagtól. 1872.
88 l. . . . . 55 kr.
- VI. Szám. Modern alkotmányos monarchiai intézmények. Ladan-
ányi Gedeon l. tagtól. 1873. 28 l. . . . . 20 kr.
- VII. Szám. Emlékbeszéd Rau Károly Henrik felett. Kautz
Gyula r. tagtól. 1873. 16 l. . . . . 10 kr.
- VIII. Szám. A nemesség országgyűlési fejenként való megjele-
nésének megszűnése. Hajnik Imre l. tagtól. 1873.
18 lap . . . . . 12 kr.
- IX. Szám. A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból.
Dr. Matlekovits Sándor l. tagtól. 1873. 18 l. . . . . 12 kr.
- X. Szám. Mezőgazdasági statistika a nemzetközi kongressu-
sokon. Keleti Károly l. tagtól. 1874. 32 l. . . . . 20 kr.
- XI. Szám. A székely kérdés. Galgóczy Károly l. tag-
tól. 1874. 24 l. . . . . 15 kr.
- XII. Szám. Az emberi élettartam és halandóság kiszámításáról.
Négy graphicus rajzzal. Körösi Józseftől.
1874. 52 l. . . . . 50 kr.

A

NEMESSÉG ORSZÁGGYÜLÉSI FEJENKÉNT

VALÓ

MEGJELENÉSÉNEK MEGSZÜNÉSE.

HAJNIK IMRE,

LEV. TAGTÓL.

(Székfoglaló Értekezés.)

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1873. május 12-iki ülésén.)

BUDAPEST,

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

1873.

Buda-Pest. 1873. Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában.

A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése.

Mélyen tisztelt Akadémia!

Nem pusztán a szokás követelte kötelességnek, hanem legbensőbb érzelmeim sugallatának teszek eleget, midőn a széket, mely engem e díszes körben a mélyen tisztelt Akadémia kegyes figyelméből megillet, elfoglalva, köszönetet mondok a kitüntetésért, melyet az reám nézve képvisel, kivált ha mérem azt a tudományos szolgálatok becséhez, melyek jutalmát volna hivatva képezni. Némi megnyugvást csak a tudatban lelek, hogy azon tudományos tér, melynek egyik igénytelen munkása vagyok, még oly kevésbé miveltetik, nyílt kérdése még oly számos, hogy talán szerény tehetségeimnek is képes alkalmat nyújtani némi tudományos szolgálatokra a jövőben.

A magyar jogtörténelmet értem ezzel, mélyen tisztelt Akadémia, melynek egyik szintén még nyílt kérdését választottam székfoglaló értekezésemül, annak előadását tudniillik, hogy mily tényezők összehatása folytán és mikor váltotta véglegesen a nemesség fejenkénti részvételét az országgyűlésben a megyei követküldés intézménye, és hogy e változás mily mozzanatot jelez alkotmányos életünk fejlődésében.

A középkori nyugat-európai országokban, hol a középkorral előhaladó feudalismus felbontva a közjogi egységet az álladalmi és társadalmi élet szakadozottságát létesítette és ezzel a közhatalom, közszabadság, közélet fogalmai ott egy időre többé-kevésbbé elhalványultak, már korán megszűnt, hogy egy-egy ország összes szabad lakosai gyülekeznek ki-

rályuk körül akár igazságszolgáltatás, akár jogalkotás végett. Hazánkban azonban, hol a törzsszerkezetet nem a magán jellemű feudalismus, hanem nemzeti közszervezet váltotta fel, közszabadság, közelet gyakorlati jelentőségű fogalmak maradván, a középkor még késő századaiban is a teljes szabadokat vagy nemeseket tömegesen látjuk megjelenni a székesfehérvári törvénynapokon, vagy a királyaink által időnként tartott országgyűléseken. Csak későn és többszörös hullámlás után a közszabadság és közszereplés alapzatait ért változások folytán módosult ez.

A közszabadság ugyanis soha sem volt csak jog, hanem mindig egyszersmind teher is. A középkorban tehát, midőn a nemzetgazdasági élet tényezői közül csupán a természet adományaival vitt hatékony szerepet, munka és tőke még csak alárendelt jelentőségűek voltak, és így a társadalom nemzetgazdasági jellegét az őstermelés nyújtotta, egyedül a fekvő birtok viselhette állandóan a közszabadság és ezzel a közszereplés terheit. Így vált a fekvő birtok, a köztevékenységnek egykor jutalma, ennek forrásává, jelévé; és a birtokviszonyok minden lényegesebb változásához, hosszabb, rövidebb idő múlván, a birtokosok közszereplésének változása is szükségképp csatlakozott a középkorban.

Ily hatása volt a magyar birtokviszonyok azon nevezetes átalakulásának is, mely az Árpád királyok korszakában véghez ment. Az adományrendszernek, mely kiterjedt birtokoknak egyes családok kezében összehalmozását lehetségessítette, terjedése egyrészt, a szabad magánbirtoknak mindinkább eldarabolása másrészt, felbontották a 12-ik, 13-ik századok folyamában a régente nagyobb mértékben fennállott birtokbeli egyenlőséget és ezzel a nemzet szabad tagjai egyenlőségét a közszereplést illetőleg is. Míg egyesek kiterjedt birtokaikhoz csatolt és ezek segítségével könnyen fenttartható hatalom és jogosítványok útján állandóan előkelőbb közszereplésre tettek szert, addig más oldalon a köznemességnek folyvást nevedő részét képezték azok, kik, tekintve birtokukat, a közszereplésnek az álladalmi élet előhaladásával gyarapodó követelményeit csak nehéz áldozatok árán teljesíthették, már az Árpádkorszak végével találkozván, kik előnyösebbnek tar-

tották nemesi szereplésüket várjobbágyi állással fölcserélni, vagy kénytelenítették egyházi, világi nagyoknak felajánlani szolgálatjaikat. ¹⁾

A közszereplés e terhes kötelezettségei közé tartozott a székesfehérvári törvénytákokon, az országgyűléseken való megjelenés is. A köznemesség gyér részvétele a székesfehérvári törvénytákokban, mi különben a bíráskodási szervezetet ért változásokkal is függött össze, már IV. Béla arra indította, hogy az 1267-ki czikkelyekben legalább két vagy három nemesek mindenik megyéből megjelenését sürgesse ²⁾, és III. Endrének 1291-ki törvényhozása már szükségesnek tartotta újlag kimondani a kötelezettséget, az összes nemesség közvetlen részvételét illetőleg, a székesfehérvári évenként megújuló országos gyűlekezetekben. ³⁾ IV. Béla ép említett rendelete fogamatba vételének nyomát mindeddig nem találtam, azonban a későbbi Árpád-korszak tulajdonképi országgyűléseinek meg annyi emlékei az összes nemességnek azokon jelenlétéről tanuskodnak és az Anjou-korszakbeli országgyűlési emlékek is még hallgatnak a nemesség képviseltetéséről.

Első példáját annak, hogy a nemességet megyei kövek képviselték az országgyűlésen I. Mária királyné rövid uralkodása nyújtja. Mária ugyanis nápolyi vagy Kis Károlynak az ország jelentékeny része által a trónra történt megvásárlásával kitört zavarok lecsillapítása érdekében szükségesnek tartotta 1385. november 8-ra Budára országgyűlést hirdetni, de, mond, úgy, hogy az ország mindenik megyéjéből négy előkelőbb nemesnek kelljen a kitűzött időre és helyen megjelenni. (*Congregationem generalem . . . . celebrassemus. Sic videlicet ut de singulis ipsius Regni nostri Comitatus, quatuor potiores Nobiles ad diem, et locum praedictos convenire debuissent.*) ⁴⁾ Ez intézkedés, mely mint már e szavak is magyarázzák, újítást foglalt magában, az ország akkori felhá-

¹⁾ Mindezekről bővebben értekezik »Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt« czimű művem. Pest, 1872.

²⁾ 1267. 8. cz. Kovachich : *Vestigia Comitiorum* 140. l.

³⁾ Különösen az 1291. 25. t. cz.

⁴⁾ V. ö. Kovachich *Jos. Nic : Sylloge decretorum* I. Rész. 54. l.

borodott állapotában és gyors eljárás netaláni szükségességében is lelhetné magyarázatát; de a megyei követküldés, tudvalevőleg ekkor először alkalmazva, Zsigmond, Albert uralkodása alatt folytonosan szerepel országgyűlési életünkben, melynek szervezetéből egész a legujabb korig, legalább némi állandósággal, többé nem ejtetett el. — A közviszonyok, de különösen a követeket küldő nemesség politikai szereplése új phasisával kellett ép azért a megyei követküldés gyakorlatba vételének összefüggni. És valóban ilyet jelelt az I. Mária uralkodásával befejezett Anjou-korszak.

Az Anjou-dynastia trónra jutása ugyanis a köznemesség politikai szereplésének szomorú napjaiba esett, midőn az ennek szolgált régi institutiók felbomolva, a helyükbe lépni hivatott újak pedig még eléggé kifejlődve nem voltak, hogy a birtokában megfogyatkozott köznemességnek erőt adhattak volna a hatalmát vele súlyosan éreztetett egyházi, világi birtok-aristokratia ellenében. Az uralmat főleg egyházi, világi nagyok segélyével elnyert Anjou-k alatt a köznemesség megszabadult ugyan garázda nagyoknak az Árpád-korszak végéveit betöltött erőszakoskodásaitól, de politikai befolyását csak kevéssé emelhetette érvényre. A körülbelül nyolcz évtizedre kiterjeszkedő Anjou-korszak csak igen gyéren látott országgyűlést, mint ezt különösen Robert Károly ellenében a római pápának panaszosan említette fel a nemzet, és így a leglényegesebb ügyek kizárólagosan a főpapok és országnagyok tanácsával (*cum consilio Praelatorum et Baronum*) döntettek el. De az Anjou-korszak, midőn az egyrészt az ősiségi és szent korona-féle elvek törvénybe iktatásával a köznemesség birtok-állományát újabb gyors fogyatkozás ellenében biztosította; másrészt pedig az utolsó Árpádok alatt még csak csirázó megyei intézményt megszilárdította és kifejlesztette, a köznemességnek új erőt adott és politikai tevékenységének új tért nyitott meg, melynek útján hivatva volt befolyását a törvényhozásra meg visszaszerezni. A köznemesség politikai súlyának újólágos emelkedéséről tesz tehát csak tanúságot, midőn már Mária, de különösen Zsigmond, Albert gyakorta hívják fel a megyékbe mindinkább beilleszkedő nemességet részvételre a főpapokkal és az ország főtisztviselőivel tartandó országos

tanácskozmányokban, habár csak általa megyénként küldendő követek útján is, és nevezetesebb országos intézkedések már csak ilyen, a köznemesség részvételével tartott országos gyűlekezetekben létesültek. Igaz, hogy ezzel a régi értelemben vett nemzetgyűlések, melyek külföldi származású fejedelmek nyugat-európai fogalmainak sokkal kevésbé megfelelő törvényhozási testeknek látszhattak, mint sem a főpapok, ország-nagyok és követek által látogatott gyűlések, ezzel egyidőre egészen kivesztek a gyakorlatból; de a köznemességnek az Anjou-k alatt mellőzött befolyása a törvényhozásra e gyűléseken újból feléledt, sőt ebben vele a nyugatnak példájára városaink is részesítették.

És Zsigmond, hogy különösen a szegényebb sorsú nemesség befolyását a törvényhozásra megóvja, az 1433-ki országvédelmi javaslatban, melyet a megyékhez megelőző tanácskozás alá vétel végett küldött, már erre ezelő állandó megyei követválasztási módozatot kívánt megállapítani. E javaslat 23-ik pontja ugyanis rendeli: »Hogy mindenik megyében a nemesek és egyáltalában véve a birtokosok birság terhe alatt legyenek kötelesek összegyűlekezni és itt mindenki adjon véleményének kifejezést, melynek nyilvánításában senki a hatalmasabbak közül sem merészelje akadályozni, ezekután pedig az egész nemesi közönség, nem pedig csupán hatalmasabb és gazdagabb tagjai, válaszszon kebeléből néhány nemest, kik a megye szándékáról kellőleg értesítve, ennek haszna eszközésére a főpapok és az országos méltóságokkal határozni képesek legyenek. És így történjék ez minden jövő időken.« A 24-ik czikkely pedig ezekhez még hozzáveté, hogy mindenki csak egy, általa állandóan lakott, megyének az országgyűlésre vonatkozó tanácskozmányaiban és követválasztásában vehessen részt.¹⁾ E czikkek nem emelkedtek ugyan törvényerőre, de feltárják a felfogást és a szándékot, mely a megyei követküldésre nézve Zsigmond alatt uralkodott. És az 1397-ki temesvári végzeménynek bevezetése,²⁾

¹⁾ V. 3. Kovachich M. J. : Supplementa ad Vestigia I. 410 és 411. l.

²⁾ »Universos Praelatos et viros ecclesiasticos ecclesiastica dignitate praefulgentes, írja ott Zsigmond, ac Barones nostros ; Item de quibus-

valamint az 1435-ben alkototté is erőteljesen hangoztatják is az e javaslatban kifejezett képviseleti elvet, midőn különösen az utóbbi »de Praelatorum et Baronum nostrorum, nec non Nobilium Regni nostri, totum corpus eiusdem Regni, cum plena facultate absentium repraesentantium unanimi voto, consilio, deliberatione et consensu« mondja czikkeit keletkezteteknek. ¹⁾

Ujjabb fordulat a köznemesség nagyobb részeltetésére az országgyűlési tanácskozmányokban I. Ulászló uralkodása alatt következett be. Ekkor ugyanis jött kitörésre a köznemesség többségének az egyházi és világi nagyok túlnyomó részétől eltérő azon politikája, mi innét kezdve századokon át állandóan két, habár időnként különböző elnevezésű, pártszakította az országot és melyeket talán leghelyesebben kizárólagosan nemzeti és Németországhoz simuló politikának lehetne jellemezni. I. Ulászló trónra emelése az elsőnek lévén diadala, mind a koronáztatása végett, mind az általa 1444-ben tartott országgyűlések okmányai az azokon jelen volt nemesség feltűnően nagy tömegéről emlékeznek. ²⁾ És I. Ulászlótól innen e néven második királyunkig, habár a megyei követküldés, és pedig megyénként majd négy ³⁾, majd két ⁴⁾, majd ismét határozatlan számú követeknek küldése, rendes jelenség marad is a magyar országgyűlési életben, időnként, a köznemesség politikai befolyásának emelkedésével, már ismét fölmerül a nemesek egyénenkénti megjelenésének az országgyűlésen köve-

---

cunque Comitatus Regni nostri singulos quatuor probos et Nobiles viros de plena potestate rectorum consociorum ipsorum fungentes ad f. praes. b. Michaelis Arch. pro congregatione et consilio generali in praemissis facienda huc in Themesvar litteris nostris mediantibus convenire mandassemus.« L. Knauz Nándor értekezését az 1397-ki országgyűlésről a M. Tört. Tár. III. köt. 213. s. k. 1. és v. ö. még a M. Tud. Társas. Évkönyveit II. köt. 80. l.

¹⁾ L. a törvénytárban Zsigmond 6-ik végzeménye bevezetésének 3. §.-át.

²⁾ V. ö. Kovachich J. N. : Sylloge Decretorum I. 61 és 75. l.

³⁾ Például az 1449-ki szegedi gyűlésen. Vest. Comitior. 355. l. v. Supplem. ad Vestigia II. 176. l.

⁴⁾ Például az 1478-ki budai országgyűlésen. Vestigia Comitior. 399. l.

telménye vagy azoknak ily értelemben meghívása, és elvi jogosultságát a nemesség fejenkénti részvétele az országgyűlésben az egész jelzett korszak alatt megtartotta.

Már az 1446-ik év június elejére Pestre kormányzóválasztás végett összehívott országgyűlésre a nemesség oly tömegesen jelent meg, hogy a gyűlést nem Pesten, mint szándék volt, hanem a Rákoson kellett megtartani. ¹⁾ És a következő év tavaszával Budán tartott országgyűlés egyik czikkelye az évenként pünkösdkor megújuló országgyűlésekre megannyi nemesek megjelenését rendelte el, azonban a húsz jobbágyteleknél kevesebbel bíró nemeseket fölmentve annak terhe alól ²⁾; míg a tudvalevőleg főkép a köznemesség által a trónra hozott Hunyady Mátyás uralkodása kezdetén tartott 1458-ki országgyűlés tizenharmadik czikkelye, e megszorítás elhagyásával, az összes nemességnek fejenkénti részvételre való meghívását az ugyanazon időközökben tartandó országgyűlésekre követeli. ³⁾ Sem az 1447-ki országgyűlés rendelkezése, sem az 1458. 13. törvényczikkely nem vették foganatba, és különösen I. Mátyás, kinek uralkodása a nemzeti pártra nézve veszélyt nem képezett és így a köznemesség tömeges részvételét a törvényhozásban nem igényelte, úgy szólván kivétel nélkül megyei követek jelenléte mellett tartotta országgyűléseit. ⁴⁾ Csak midőn a III. Frigyes császárral létesült békének megerősítése és az általa zálogban tartott szent koronának visszaváltása az 1462-ki országgyűlésen tárgyalandók voltak, ítélte Mátyás ez ügyeket olyanoknak, melyekhez az összes nemesség közmegegyezése kívántatik meg, és ép azért a nemességet egyénenkénti megjelenésre hívta fel, de hozzátéve, hogy az elmaradást megbírságolás ne kövesse. ⁵⁾

De ha ezek szerint I. Ulászlótól innen egész a tizenötö-

¹⁾ L. Knauz Nándor : Az országos tanács és országgyűlésektörténete 1445—1452. Pest, 1459. 41. l. és Vestigia Comitior. 253. l.

²⁾ A 45. czikkelyben Supplem. ad Vestigia. 89. l. és Knauz id. művében.

³⁾ Corpus juris. Decretum Michaelis Szilágyi.

⁴⁾ L. a Mátyás-féle végzemények bevezetését és a királyi meghívókat Kovachichnál.

⁵⁾ V. ö. Vestigia Comitiorum. 363. l.

dik század végéig a nemesség fejenkénti részvételével tartott országgyűlések ritka jelenségek, és ha csak mindenik megyének nemesi közönsége ott képviselve és oda meghiva volt, az ország, a szent korona egész teste (totum Corpus Regni, vel S. Regni Coronae) az országgyűlésen jelenlevőnek mondatott ¹⁾: mégis élt az egész korszak alatt a tudat, hogy tulajdonkép megannyi nemesek hivatott tagjai az országgyűlésnek és hogy a megyei követek nem egy külön rendnek képviselői ²⁾, hanem mint »electi Nobiles« csak pótolni hivatvák az országgyűlésről elmaradt nemesek részvételét, ³⁾ és így a megyei követküldés még csak a kisegítő intézménynek természetével bírt. A Hunyady Mátyás után trónra jutott Jagellók alatt pedig hátrahatózott visszahatást tapasztalunk az összes nemesség közvetlen köteles részvételének az országgyűlésben elve felé.

A köznemesség, mely a Mátyás király által féken tartott nagyok nyomását a nagy király halála óta folyvást súlyosabban érezte, az ország naponként szembetűnőbb romlását, politikájával ellenkező irányba terelését tapasztalta, ezek egyik okát abban kereste, hogy a követküldés-intézményének meghonosodása óta a köznemesség szava nem oly nyomatékos többé az országos tanácskozmányokban; és így az országos ügyek túlnyomólag a nagyok, a hatalmasok szavazatával döntenek el. Sürgetésére már az 1495-ki országgyűlésen a 26-ik törvényezikkelyben kimonda-

---

¹⁾ Igy II. Ulászló 1495. i. f. Nativ. b. Joh. Bapt. Budán kiállított adomány levélben Som Józsa rézére írja: »In congregatione generali Regni et Regnicolarum nostrorum pro f. b. Mich. Arch. proxime praeteriti hic Budae celebrata, coram nobis ac D. Praelatis et Baronibus ac Electis Nobilibus ex unoquoque eiusdem Regni nostri comitatu ad eandem congregationem destinatis, totum scilicet Corpus Regni representantibus exhibita sunt« stb. A gr. Csáky család löcsei levéltáratán Fasc. 3. 17. sz. a.

²⁾ Ép azért a megyei követek csak »electi nobiles«-eknek nevezetnek szemben a többi még jelenlevő »singuli nobilis«-ekkel. Lásd péld. 1453. 2. t. cz.

³⁾ Hogy a proceres, nobiles alatt, kik az electi nobiles-eken kívül a Praelati et Barones mellett még említetnek, az ország azon főtisztviselőit kell érteni, kikről az okmányok záradékai mondják: »qui Comitatus Regni nostri tenent et honores« azt számos országgyűlési iratok tanúsítják. L. többi között Knauz Nándor fentebb idézett művét.

tott, hogy valahányszor a jövőben nevezetesebb ügyek elintézése végett országgyűlést tartani kell, arra nem megyei követek útján való, hanem egyéni megjelenésre hívassanak fel a főpapok és az országos méltóságokhoz hasonlóan az előkelőbb és egyszerű nemesek is.¹⁾ Ez intézkedést az 1498. 1. törvénycikkely azzal egészítette ki, hogy a megállapításához képest a legközelebbi négy évben évenként, később pedig minden harmadik évben tartandó országgyűlésekre megannyi nemesek kötelesek legyenek megjelenni, kivételével az országos vagy magán tisztviselők, a végvárak őrségéhez tartozók, a betegek és nyomorékok, az országból szükségkép távollevőknek és azoknak, kik tudvalevőleg szegények, az osztatlan testvérek közül pedig csak egy és az egy teljes nemesek közül csak minden tizedik legyen köteles megjelenni; ²⁾ az 1500. 1. törvénycikkely pedig az országgyűlésről való elmaradhatás kedvezményét még a tanulmányokkal vagy a bíróságoknál elfoglaltakra is kiterjeszté, de úgy, hogy ennek, valamint az országtól való távollét mentségével csak egyszer lehessen élni.³⁾ Súlyos bírság terhelte az országgyűlésről elmaradót, 800 arany forint, ha főpap vagy zászlós, 400 ha egyszerű nemes, és míg az első bírsága a királyi kincstárba hajlott, az országgyűlési megjelenésben hanyag nemesek után behajtandó bírságok az 1518-ki bácsi országgyűlés 28-ik cikkelyének rendeletéhez képest a szabályszerűen megjelent szegényebb nemesek segélyezésére voltak fordítandók, a megyei közönségek által meghatározandó arányban ⁴⁾ Gondoskodni arról, hogy mindenik megye nemesi közönsége teljes számmal megjelenjen az országgyűlésen, a fő- és alispánokat illette meg, kik ha ajándékokat elfogadva, vagy megvesztegetve, egyes nemeseket hon maradni engedtek, száz márka bírságot, ⁵⁾ sőt az 1518. 28. törvénycikkely szerint tisztuk elvesztése mellett mindenik hon hagyott nemes után négy száz forintnyi bírságot tartoztak fizetni.

¹⁾ L. a törvénytárban II. Ulászló 2. végzésényét.

²⁾ U. o. II. Ulászló III. v. kisebb végzésényét.

³⁾ U. o. Ugyanannak IV. végzésénye.

⁴⁾ U. o. II. Lajos II. végzésényében,

⁵⁾ 1498. Art. 1. 10. §.

És valóban a II. Ulászló uralkodása kezdetével tartotakon kívül a mohácsi vészig csaknem évenként megújuló országgyűlések, úgy szólván, megannyian az összes nemességet jelen lenni látták. ¹⁾ Oly korban, midőn országgyűlési szereplése költségeit mindenki sajátjából tartozott viselni, ez valóban oly teher volt, mely gyakran ismételve a kisbirtokú nemességet vagyoni tönkrejutással fenyegette, mit nem egyszer elismertek e kornak törvényezikkelyei is, midőn írják, hogy sokan az országgyűlési költsékezések végett kénytelenítettek elzálogosítani jószágaikat vagy örökös jobbágyságba süllyedni. ²⁾ Az oligarchák ép e körülményből gyártottak fegyvert a nemesség függetlenebb része ellen. Későn, nem ritkán csak tizenötöd, huszad napra az országgyűlés kezdetének kihirdetett határnapja után érkezvén a gyűlés színhelyére, késleltették a tanácskozmányok megkezdését és azután is húzták, halasztották azok befejezését, míg a köznemesség jelentékeny része a vele hozott költségekből kimerülve, haza nem tért és így az országgyűlés végzései az ő és a nemességnek tőlük függő része tanácsával és szellemében létesülhettek. ³⁾ Ezt korlátozandók, rendelik a törvényezikkelyek, hogy az országgyűlés kezdetének határnapját már egy hónappal megelőzőleg küldessenek szét a királyi meghívók és a fejedelem előlegesen tanácskozzék a főpapok, országos méltóságok és többi tanácsosaival az országgyűlésen szőnyegre hozandó ügyek felett és törekedjék ezek iránt velők megállapodáshoz jutni, ha másképp nem, szavazás útján, melýnél a királyi főajtónállómester, titoktartást követelve, mindenik szavazatát kérje ki, ⁴⁾ a tekintélyesebb részé döntvén. ⁵⁾ Elérkezvén az országgyűlésnek határnapja, negyed napra reá okvet-

¹⁾ L. II. Ulászló és II. Lajos végczményeinek bevezetését, vagy a királyi meghívó leveleket Kovachich-nál.

²⁾ »Quoniam autem propter continuas diaetarum celebrationes, pauperes nobiles adeo exhausti sunt, ut eorum multi propter nimias expensas, bona sua impignorando, in perpetuam devenierint rusticitatem«
1) a az 1526-ki rákosi gyűlés 16. czikke. Vestigia Comitiorum 621. és 22. l.

³⁾ 1492. 108. t. cz. a bevezetésben és 1495. 25. t. cz. 1. és 2. §.

⁴⁾ Tudvalevőleg később is a szavazatok összeszedése a főrendi áblánál a királyi főajtónállómester tiszte volt.

⁵⁾ 1495. 25. t. cz.

lenül meg kell kezdeni a tanácskozásokat és további tizenöt nap alatt azokat befejezni, az országgyűlésen jelenlévők a távolmaradottakat is kötelezőleg hozhatván végzéseket. ¹⁾

E cikkek, mint előrelátható volt, csak gyarló foganasitást értek; és különösen II. Lajos uralkodása vége felé midőn királyi és Zápolya pártra oszolt az ország és a pártoskodások a legnagyobb hullámokat vetették, az elszegényedett nemesség alkalmas eszköznek bizonyult azok céljai elérésénél. Sürgettetett tehát ismételve, különösen a Zápolyapárt részéről az összes nemességnek, még az egy telkeseknek is megjelenése, az 1525. 45. törvényczikkely a meg nem jelenőre még a honárulás bélyegét is sútvén. ²⁾ Az 1525-ki és 26-ki pesti, hatvani és rákosi országgyűlések, melyek valóságos nemesi táborok képét tüntették fel, ismeretes története élénken illusztrálja az egyes hatalmasok által kitartott és fizetett elszegényedett nemesség országgyűlési szereplését, és különösen hogy mikép szolgált a Zápolyapárt diadalainak eszközéül. ³⁾

Midőn tehát a mohácsi vész és a kettős királyválasztás után e körülmény, mely a nemesség egész tömegét hozta az országgyűlésre, megszűnt és a két versengő párt nem többé az országgyűlési tanácskozmányok terén, hanem a harcmezőn állott egymással szemben; az országnak a Habsburg királyok kormánypálcájára alá jutott részében ismét visszatérés történt a megyei követküldés intézményéhez, melyet a trónra jutott új dynastiának politikai tekintetek is ajánlottak. ⁴⁾ Megannyi királyi meghívók, melyek I. Ferdinánd király korából reánk maradtak, a mennyiben a megyékhez intézvék, ezeket néhány vagy elégséges számu, csak ritkán határozottan majd két, ⁵⁾ majd pedig három vagy négy követnek ⁶⁾ küldésére

¹⁾ 1492 108. t. cz.

²⁾ L. Kovachich : Sylloge decretorum I. 366. l.

³⁾ Lásd az ezen országgyűlésre vonatkozó jelentéseket Kovachich és Engelnél és v. ö. Szalay : Magyarország Története. III. kötet, és Pray G. : Epistolae Procerum I. kötet.

⁴⁾ Védelmi tekintetek is az országban helyt fogott törökkel szemben szintén szolgáltathattak erre alapot.

⁵⁾ Például az 1535-ki pozsonyi országgyűlésre. Szepesmegye levéltárában a 463. sz. a. okirat.

⁶⁾ Péld. az 1536-ki pozsonyi országgyűlésre. U. o. 464. sz. a. okirat.

szólítják fel, rendszerint hozzá vetvén, hogy e végre alkalmas, rendszerető, kor, tanács és ész által kitűnő férfiak válassztassanak. ¹⁾ Egyedül azon meghívó levelek, melyekkel Ferdinánd Regensburgból 1532. Sz. György napjára Esztergomba hívta meg országgyűlésre a megyéket, szólítják fel azok nemességét, fejenkénti (*viritim*) megjelenésre. ²⁾ Hogy ez országgyűlés, a melyen való megjelenéstől János király híveit eltiltotta, azokat részéről Pestre híván össze, ³⁾ valóban ily részvét mellett tartatott-e meg, arról kütfőink hallgatnak; ⁴⁾ de Ferdinánd még 1552-ben is, midőn az országgyűlésen a nádorválasztás ügye is tárgyalandó lett volna, csak azért hívta fel a nemességet megyei követek küldésére, mivel, mint írja, nem akarta, a régi szokáshoz képest fejenkénti megjelenését követelve, azt súlyosabb kiadások- és fáradsalmakkal terhelni az akkori háborús időkben. ⁵⁾ És nem is I. Ferdinánd uralkodásával szakad meg véglegesen az összes nemesség fejenkénti meghívásának az országgyűlésre gyakorlata.

Miksa királynak fia, Rudolf, az 1572. február 2-án megnyílt országgyűlésen trónutódnak nyilváníttatván, legközelebb a koronát is fejére veendő volt. Miksa ezt különös fényesnek óhajtván, 1572. június 23-án Bécsben kelt meghívó levelével, melynek egy példánya Szepesmegye levéltárában őriztetik ugyanazon év augusztus 15-re olykép hirdetett Pozsonyba országgyűlést, hogy azon régi szokás szerint a megyék nemessége egyénenként, fejenként (*viritim et per singula ca-*

¹⁾ »Proinde hortamur vos et etiam strictissime committimus, ut ex vobis aliquot, qui aetate, consilio, et prudentia potiores sunt« küldjön Szepesmegye az 1542-ki pozsonyi országgyűlésre, rendeli Ferdinánd (Bécs, 1542. oct. 8-án) királyi meghívó levelében. Szepesmegyei levél.

²⁾ Ferdinand (Ratisponae in Dominica Laetare 1532) írja Szepesmegyének: »Mandamus ideo fidelitati vestrae harum serie, ut ad diem et locum praescriptum (scil. dietae) *viritim* sub salvo et securo conductu nostro convenire debeatis.« A szepesmegyei levéltárban levő eredetiről.

³⁾ L. Vestigia Comitiorum 651-1.

⁴⁾ V. ö. Szalay László: Magyarország története IV. 128. l.

⁵⁾ »Nolimus enim *viritim* vos juxta veterem consuetudinem omnes evocandos gravioribus expensis et laboribus, hoc belli tempore gravari« írja Ferdinánd 1552-ki meghívó levelében. Kovachich: Formulae Solennes Styli XLVII. l.

pita) jelenjen meg, és pedig a régi végzeményekben az országgyűlésről való elmaradásra szabott bírságok terhe alatt. ¹⁾

A régi szokásnak e felelevenítését a megyék nem fogadták szívesen. Legalább Sárosmegye körlevelet intézett a szomszéd, névszerint Abauj-, Zemplén-, és Szepesmegyékhez, melyben ezeket együttes féltérjesztésre szólítja fel az ujítás ellen és a megyei követküldés mellett. »Nem kételkedünk, írja Szepesmegye közönségének, hogy a ti megyétekben is, mint a mienkben, számosak azon nemesek, kik oly szegények és annyira szűkölködők, hogy vagyoni állapotuk csak legnagyobb veszélyeztetésével indulhatnának ily hosszú útra és várhatnák be, saját költségükön élve, az országgyűlés befejezését. Hozzátok, mint különösen kedves szomszédainkhoz, kiknek, bizonyosak vagyunk benne, hasonló indulás az országgyűlésre lett meghagyva, fordulunk tanácsért, hogy mit tevék legyünk ily fontos és súlyos ügyben. Nézetünk szerint legezélszerűbb lenne, ha mi kettőnk, továbbá Abauj és Zemplén megyék nevében külön egyént küldenénk ő császári és királyi Felségéhez azon alázatos kérelemmel, elégednék meg ő Felsége azon szokással, mely hason országgyűlések hirdetésénél eddig követtetett és ne kényszerítse ily hosszú útra indulni a szegény sorsú nemesség tömegét, mely ha a jelen kedvező aratás Isten kegyelméből be nem következik, a mult évek szűk termése folytán, éhhalállal lett volna kénytelen elveszni; és a régi szokáshoz képest csak bizonyos számú követek küldessenek ez országgyűlésre is.« ²⁾ Ily értelemben megbízó levél kiállítására és a felterjesztéssel felküldendő egyén úti költségeinek fedezése czéljából tizenkét forintnak átküldésére szólítja fel végtére Sárosmegye az említett megyéket..

Sárosmegye aggodalmaiban az ország több megyéjének osztozkodnia kellett, mert Veráncz Antal, esztergami érsek,

⁶⁾ »Fidelitati itaque vestrae, mond a nevezetes királyi meghívó levél, et vestrum singulis harum serie benigne committimus et mandamus, ut sub ea poena, quae in Decreto continetur ad dictum festum Nativitatis b. Virginis Mariae, secundum veterem consuetudinem, *virum et per singula capita* Ponium venire et coronationis ipsius solennitati eo ordine et apparatu, qui huiusmodi celebritatem maxime decebit, interesse non negligetis.« Eredetije a szepesmegyei levéltárban. 318. sz. a.

²⁾ A szepesmegyei levéltárban 320. sz. a. levő latin eredetiből.

kanczellár és királyi helytartó azon rendeletben, melyet 1572. augusztus 6-án Pozsonyból a megyékhez királyi meghagyás folytán intézett és melyben ezeket értesíti, hogy a közelgő országgyűlés és Rudolf koronáztatása, az elhalasztásukról szállongó hírek daczára, a kihirdetett határnapon kezdetüket veendik, a megyéket, az addigi szokáshoz képest, csupán követeknek pontos elküldésére szólítja fel.¹⁾ És ezóta soha sem hivatott fel többé az összes nemesség közvetlen részvételre az országgyűlési tanácskozmányokban.

Igy szűnt meg a nemesség óhajához képest fejenkénti részvétele a törvényhozásban és honosodott meg véglegesen a megyei követküldés intézménye. De a megyei követküldés közéletünkben a tizennegyedik század végétől fogva ismerve, a tizenhatodik század második felében nem csak hogy állandósul, hanem egyszersmind új jellemet is ölt magára. Körülbelül egyidejűleg ugyanis a megyéknek ismét országgyűlési követek küldésére való felhívásával szokásba jött a Habsburg-házból királyok alatt, hogy nem csak a főpapok, az országos méltóságok és a királyi tanács tulajdonképi tagjainak, hanem egyes előkelőbb nemeseknek is, majd nekik osztogatott, utódjaikra is átszállítható címek alapján, majd ismét a nélkül, őket személyes megjelenésre felszólító királyi meghívók küldettek, melynek nyomát a vegyes házakból királyok alatt még nem találtam.²⁾ Ezzel a főpapok és az ország főtisztjei által képezett királyi tanácsból, mely a magyar or-

¹⁾ Eredetije a szepesmegyei levéltárban 321. sz. a.

²⁾ Lásd az ilyen egyes személyekhez intézett Regales-eket már I. Ferdinánd korából Kovachichnál: *Vestigia Comitior*, 657. l. stb. Azonban előfordulnak ily Regales-ek intézve egyesekhez, kik csak bárói vagy grófi címet nyertek, és ilyenekre jogot tartottak mindazok, kik a király által tanácsosai közé felvételtek. Szóval, míg a vegyes házakból királyok alatt csak is országos méltóságra visszavezethető főuri osztályt ismertek, és az ehhez tartozókat hívták Barones- vagy Proceres-eknek is, addig szorosabb értelemben vett, pusztán címzetes, mágnás osztály csak a Habsburg-korszakban keletkezett. És ennek a köznemességből rendi tekintetben kiemelkedése, magyar közjogi következményekkel, személy szerinti meghívása által az országgyűlésre eszközöltetett. Így például Zs. Ferencz 1560. júl. 1-én Ferdinándtól nyert örökös bárói cím alapján kapott regales-t.

szágygyülésnek mindig egyik külön elemét képeezt az akár tömegesen, akár csak követjei útján jelen volt nemességgel (Regnicolae) szemben, ¹⁾ a törvényhozásban egyéni jognál fogva részt venni hivatottaknak, vagy mint azt később mondták, a főrendeknek gyülekezete alakult meg, szemben azoknak gyülekezetével, kik a törvényhozásban csak mint másoknak képviselői vettek részt; mi befejezését az országgyűlésre személytik szerint meghivandóknak, az e meghívásoknál előfordult visszásságok elkerülése érdekében, az 1608-diki k. u. 1. törvénycikkelyben történt meghatározásával nyerte. ²⁾

Nem valamely határozott különválási tény útján tehát, mint rendszerint állittatik, hanem a Habsburg-királyok alatt régi jellemét és feladását illetőleg, lényeges változáson keresztül ment királyi tanácsnak a főrendűek gyülekezetévé való tagulásából indu t ki a főrendiház, mit ezuttal csak érinteni óhajtottam, a főrendiház keletkezése és története részletes taglalását külön értekezés tárgyául tartván fenn.

A megyei követküldés ezzel megszűnt merő kisegítő intézmény lenni, milyennek a vegyes házakból királyok egész korszaka alatt ismertük és organumává vált egy a törvényhozásban nem többé egyénileg, hanem csak testületekként részt venni hivatott osztály, egy megalakult országos rend országgyűlési szereplésének. A követküldésnek ily formában meghonosodásával ugyanis a köznemes megszűnt, nem ugyan magánjogilag, nem is egészen közjogilag, de igen is sok tekintetben politikailag személye szerint tagja lenni a szent koronának, mely szereplés költségeit elviselni többé képes nem volt és az ő helyét a szent korona életének több nevezetes terén a megyei nemesi közönség váltotta fel. Ép azért egyrészt ezzel fejeződik be a nemesség egykor egységes rendjé-

¹⁾ V. ö. az 1495. 25. t. cz., erről tanuskodnak a hatvani és rákosi országgyűlésekről reánk maradt tudósítások is, valamint igazolja ezt országgyűléseink összes története.

²⁾ A főrendiház tehát a királyi tanács tágitásának, nem pedig valamely erőszakos vagy esetleges különválásnak, mint rendszerint állittatik, köszönte keletkezését. L. különösen az 1608. k. u. 1. t. cz. bevezetésének 1. §-át,

nek a főpapok, főurak és köznemesekre, a »status et ordines«-re, mint azokat a Habsburg korszak óta nevezik,¹⁾ osztása, noha a régi egység nem minden szálainak megszakításával, mit a megyei közönségeknek is, melyeket a mohácsi vészig mindig »universitates Nobilium« czimeztek, a Habsburg korszakban »universitates Praelatorum, Baronum, Magnatum et Nobilium« czimezése is visszatükröz; sőt a meny nyiben nemesség és polgárság csak mint rendek, nem pedig tagjaik egész összességével jelentek meg az országgyűlésen, a »status et ordines« vagyis a »Karok és Rendek« elnevezés alatt idővel kiválólág ők értettek. Másrészt pedig csak a megyei követküldés kifejlődésével lévén a megyékre nézve együtt mindazon ismérvek, melyeket a törvényhatóság (municipium) fogalmához a magyar közjog még nem rég követelt, ekkor kezdődik a véglegesen megalakult megyék²⁾ politikai jelentőségének emelkedése, a nemzet élénkebb municipalis jellemű politikai élete, mi új korszakot nyit meg közjogi életünkben.

---

³⁾ Hogy a 16-ik és még a 17-ik században is a »status et ordines« kifejezés alatt az országgyűlés megannyi elemei értettek, arra nézve lásd az 1608. k. u. 1. törvénycikkelyt.

¹⁾ Külön pecsétet is csak 1550-ben nyertek a megyék, az 1550. 26. t. cz. értelmében.
